

ОГІНСЬКА А. Ю.

аспірант

Тернопільський національний економічний університет

**РОЛЬ ВИДАТКІВ БЮДЖЕТУ НА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ У РЕАЛІЗАЦІЇ
СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ**

У статті розглянуто соціальний захист та соціальну політику, концептуальні підходи до визначення суті видатків бюджету. Проаналізовано видатки державного бюджету на соціальний захист та соціальне забезпечення. Досліджено вплив видатків бюджету соціального спрямування на соціальну політику держави. Сформульовано окремі напрями удосконалення системи видатків бюджету в сфері соціального захисту.

Ключові слова: соціальний захист, соціальне забезпечення, соціальна політика, видатки бюджету.

ОГИНСКАЯ А. Ю.

аспірант

Тернопольский национальный экономический университет

**РОЛЬ РАСХОДОВ БЮДЖЕТА НА СОЦИАЛЬНУЮ ЗАЩИТУ В РЕАЛИЗАЦИИ
СОЦИАЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ ГОСУДАРСТВА**

В статье рассмотрены социальная защита и социальная политика, концептуальные подходы к определению сущности расходов бюджета. Проанализированы расходы государственного бюджета на социальную защиту и социальное обеспечение. Исследовано влияние расходов бюджета социальной направленности на социальную политику государства. Сформулированы отдельные направления совершенствования системы расходов бюджета в сфере социальной защиты.

Ключевые слова: социальная защита, социальное обеспечение, социальная политика, расходы бюджета.

OGINSKA A. Y.

postgraduate student

Ternopil National Economic University

**A ROLE OF BUDGET SPENDING TO SOCIAL PROTECTION
IN SOCIAL POLICY REALIZATION**

The paper investigates public relief, social policy and conceptual approaches to budget expenditures determination. It covers alternative effects of national social policy budget spending. The theoretical investigation shows the line of approach to the budget spending, for problem of social protection, that is the main funding stream for democratic and civilized state. It is obvious that the increase in expenditures for social needs can not guarantee the welfare of citizens. The social dimension that should be based on the dynamic capacity and results rating are being analyzed. The paper also offers the ways to improve the certain budget spending for social protection.

Keywords: public relief, social policy, social protection, budget spending, funding stream.

nastiick@mail.ru

Постановка проблеми. Пріоритетним напрямком у розвитку демократичної та цивілізованої країни є соціальний захист населення, який значною мірою визначається завданнями соціальної політики держави. Основним призначенням соціальної політики є покращення добробуту громадян. Очевидним є те, що зростання соціальних видатків не завжди стає передумовою підвищення рівня та якості життя населення. Завдання соціальної політики у сфері видатків полягає у їхній оптимізації з метою найвигіднішої реалізації стратегічних цілей. Засади побудови раціональної системи видатків бюджету на соціальний захист – це основа і одночасно орієнтир для створення ефективної соціальної політики України.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Проблеми оптимізації бюджетних видатків соціального призначення порушуються у працях багатьох вітчизняних вчених, серед них В. Андрущенко, В. Базилевич, Л. Баластрик, В. Булавинець, О. Василик, М. Карлін, Л. Лисяк, К. Павлюк, В. Скуратівський, В. Тропіна, І. Чугунов, В. Федосов. Незважаючи на наявність значної кількості наукових праць з даної тематики, на теперішній час важливим є питання підвищення ефективності соціальних видатків в умовах обмежених фінансових ресурсів для забезпечення необхідних соціальних гарантій та стандартів, а також їх роль у реалізації соціальної політики держави, що вимагає продовження досліджень з даної проблеми.

Метою статті є оцінка впливу видатків бюджету соціальної спрямованості на реалізацію соціальної політики держави.

Виклад основного матеріалу. Соціальна політика відповідно до різних циклів розвитку економіки (піднесення або спад) передбачає певні цілі та пріоритети. Як зазначає О. Д. Василик, головною метою соціальної політики в Україні є призупинення спаду життєвого рівня населення та зменшення тягара кризи для найменш захищених його верств [1, с. 288]. На думку німецького економіста Ш. Бланкарта, соціальна політика повинна спрямовуватися у більшій мірі на незахищені верства населення, а саме «на найбідніших громадян, яким поодиноці дуже важко знайти своє місце в суспільстві. Проте соціальне забезпечення у такому вигляді, в якому воно існує сьогодні, поширюється на всі прошарки населення, в тому числі й на найбільш заможних громадян». На його думку, це пов'язано з використанням в умовах демократії способом прийняття рішень [2, с. 411–412].

Погоджуючись з міркуваннями науковців, варто зазначити, що соціальна політика за даних умов розвитку економіки, повинна стимулювати економічну активність громадян, будуватися таким чином, щоб кожна працездатна особа могла забезпечити належний рівень життя собі та членами своєї сім'ї. В той же час держава повинна усі можливості спрямовувати на соціальний захист малозабезпечених та незахищених груп населення.

Поділяють дані погляди автори А. Ф. Мельник та О. В. Длугопольський, зазначаючи, що завданням соціальної політики є поліпшення умов праці та життя всіх верств населення, надання особливого захисту і допомоги бідним та мало захищеним категоріям населення [3, с. 120]. На наш погляд, таке трактування потребує додаткового роз'яснення. Ми вважаємо, що соціальна політика повинна спрямовуватися на усі верстви населення за умови рівності громадян. Проте, коли у державі існує значна кількість людей, які знаходяться за межею бідності, і невелика кількість багатих, без реально вираженого «середнього класу», то соціальний захист повинен спрямовуватися у більшій мірі на допомогу бідним та незахищеним громадянам.

А. Н. Аверін дає своє визначення і зазначає: «Соціальну політику можна розглядати як діяльність, спрямовану на вирішення соціальних проблем у суспільстві, розвиток його соціальної сфери, створення умов для життя людей, забезпечення їх соціальних потреб, інтересів і гарантій, представлення соціальних послуг. Вона є певним видом діяльності, яку здійснюють різноманітні суб'єкти соціальної політики» [4, с. 98].

На наш погляд, соціальна політика держави повинна сприяти підвищенню доходів окремих категорій населення, які не можуть забезпечити життєвий рівень для себе і своєї сім'ї на рівні мінімальних соціальних стандартів незалежно від їх участі в процесі виробництва.

У Конституції України передбачено право громадян на соціальний захист. Так, у статті 46 зазначається, що громадяни мають право на соціальний захист, яке включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, у разі безробіття через незалежні від них обставини, а також за віком та в інших випадках, передбачених законом [5]. Дещо ширше трактування зазначено у статті 25 Загальної декларації прав людини: сучасна правова держава повинна гарантувати право громадян на такий рівень життя, який враховує забезпечення їх їжею, житлом, медичним обслуговуванням, необхідними для підтримання здоров'я, власного добробуту і добробуту

сім'ї, і право на соціальне забезпечення в разі безробіття, хвороби, інвалідності, вдовства, старості та інших випадків втрати засобів до існування через незалежні від людини обставини [6].

Соціальна політика щодо матеріального забезпечення та обслуговування окремих категорій та груп громадян полягає в їх соціальному захисті. Очевидно, за змістом соціальна політика і соціальний захист – дефініції неідентичні, але система соціального захисту значною мірою визначається і визначатиметься соціальною політикою, яку проводить держава загалом. Як зазначає М. І. Карлін: «Соціальний захист населення – це складова соціальних гарантій населенню, які мають забезпечуватися державою відповідно до засад соціальної політики» [7, с. 180].

На наш погляд, детально розкрити сутність поняття соціального захисту можна за допомогою дослідження двох складових його сутності. Перше, соціальний захист – це сукупність соціальних і юридичних гарантій, метою яких є забезпечення державою для кожного члена суспільства реалізації його основних соціально-економічних прав, передусім права на рівень життя, необхідний для нормального відтворення та розвитку особистості. Наступною складовою є: ефективні засоби, що дають змогу впровадити необхідний рівень солідарності між особами, які отримують доходи, та тими, які їх не мають через свій вік, стан здоров'я та неможливість знайти роботу [8, с. 184]. Система соціального захисту населення повинна забезпечити задоволення життєво необхідних потреб кожного громадянина на рівні не нижче прожиткового мінімуму. Отже, надалі важливим елементом нашого дослідження є розгляд питання щодо виконання державою соціальної функції за допомогою видатків бюджету і їхнього цільового спрямування.

Науковці В. Д. Базилевич, І. Я. Чугунов, розглядаючи сутність видатків бюджету, акцентують увагу на їхньому перерозподільному характері і зазначають, що це грошові відносини з приводу розподілу і використання централізованих та децентралізованих фондів грошових ресурсів держави з метою фінансування загальнодержавних потреб соціально-економічного розвитку [9, с. 56]. Дещо іншої думки з даного приводу дотримуються О. Василик, К. Павлюк, В. Федосов: державні видатки є інструментом досягнення вищого критерію справедливості і корисності для кожного члена суспільства [1, с. 83; 11, с. 72]. Нам імпонує таке трактування ролі і призначення видатків бюджету, оскільки в ньому акцентується на соціальній природі держави.

У економічній літературі дається визначення видатків бюджету на соціальний захист населення як видатків, спрямованих на адресну підтримку малозабезпечених громадян, встановлення певного рівня забезпечення прожиткового мінімуму для різних груп населення, соціальний захист осіб, що опинилися в екстремальних умовах (біженці, безпритульні тощо) [12, с. 163–164].

В. Булавинець зазначає, що специфіка видатків соціального призначення полягає у тому, що вони мають, з одного боку, базуватися на показниках соціальних стандартів та нормативів, а з іншого – враховувати пріоритети витрачання коштів, визначені суспільством [13, с. 151–152].

З огляду на вищенаведені підходи до визначення понять «соціальний захист», «видатки бюджету», на нашу думку, видатки бюджету на соціальний захист – кошти, спрямовані окремим верствам населення при повній, частковій або тимчасовій втраті працездатності, втраті годувальника, у випадку безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та інших випадках, передбачених законом, а також за певних економічних умов всім членам суспільства (під час зростання інфляції, спаду виробництва, економічної кризи тощо) задля забезпечення необхідних соціальних гарантій та стандартів.

В процесі побудови дієвої соціальної політики та системи соціального захисту, держава повинна запобігти формуванню споживацьких мотивів у малозабезпеченого населення, а також зниження мотивації до праці у економічно активного населення. Соціальна політика в процесі її реалізації повинна враховувати реальний стан економіки, сприяти виходу з кризи, забезпечення виконання державою зобов'язань щодо дотримання мінімально необхідних

стандартів життєвого рівня населення.

Спрямованість державного бюджету найкраще видно із фінансування галузей економіки. На соціальному спрямуванні особливо наголошує професор В. Федосов, підкреслюючи, що побудова соціально орієнтованої ринкової економіки в Україні – це не просто комплекс економічних заходів, а «насамперед, це шлях суспільного розвитку, заснований на демократії, на повазі до людини як найвищої цінності, до її свобод, це філософія суспільного буття і спосіб мислення» [14, с. 28].

На обсяг, склад та структуру видатків бюджету впливають обсяги і характер функцій держави, адже в умовах товарно-грошових відносин для належного їх виконання, потрібно для цього певну суму бюджетних ресурсів. При неефективному витрачанні коштів, держава втрачає можливість повноцінно виконувати покладені на неї зобов'язання і фінансувати передбачені програми і заходи. Одним із наслідків соціальної політики, яка проводиться в Україні, є постійне зростання частки витрат на соціальні потреби в сукупних державних видатках (табл. 1).

Таблиця 1

Показники виконання Державного бюджету України за функціональною класифікацією, млрд грн. (розраховано автором на основі [15])

ПОКАЗНИКИ	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	Відхилення 2012/2008	
						абс. млрд грн.	відн. %
Видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення	50,8	51,5	69,3	63,5	75,3	+24,5	+48,2
Всього видатків	182,3	180,2	225,8	238,5	271,2	+88,9	+48,7
Питома вага у структурі видатків, %	27,9	28,5	30,7	26,6	27,7	-	-

Варто зазначити, що обсяги фінансування видатків бюджету на соціальний захист населення в Україні у період 2008–2012 рр. мають стійку тенденцію до зростання як в абсолютному вимірі (+24,5 млрд грн), так і у відносному (48,2%), що є досить позитивною тенденцією у сфері соціального життя суспільства, насамперед це зумовлено збільшенням таких основних видатків:

- видатки на соціальний захист на випадок непрацевдатності зросли на 17,6%, що характеризує підтримку державою даної групи населення;
- видатки на соціальний захист пенсіонерів також мають позитивну тенденцію і зросли на 60,2%, а їхня частка в загальному обсязі видатків на соціальний захист досягла 85,7%;
- також збільшення видатків відбулось на соціальний захист ветеранів війни та праці (103,6%);
- особливої підтримки набуло фінансування видатків на соціальний захист безробітних (4311%);
- допомога у вирішенні житлового питання зросла на 33,48%, проте займає незначну частку всього 1,5%.

З вищенаведених даних варто зауважити, що значно збільшилось фінансування видатків на соціальний захист безробітних, оскільки проблема безробіття стала досить розповсюдженою. Внаслідок цього, потрібно впроваджувати в дію систему заходів щодо зайнятості населення, тобто надання робочих місць, що в свою чергу зменшить витрати на дану статтю видатків. Також важливою проблемою є забезпечення житлом населення, особливо молодих сімей, в загальному обсязі допомога у вирішенні житлового питання становить незначну частку, тому важливо створювати державні програми та спрямовувати

фінансові ресурси на вирішення даної сфери.

Очевидно, що збільшення основних складових бюджетних видатків на соціальний захист не призводить до симетричного скорочення абсолютної бідності; це зумовлено тим, що надання коштів здійснюється на основі належності громадян до певної категорії в суспільстві, а не на основі їхніх реальних потреб.

На думку К. В. Павлюк та О. В. Степанової, однією з необхідних умов для досягнення успіху є побудова комплексної ефективної системи управління з дієздатними механізмами перерозподілу отриманих ресурсів між різними верствами населення. Надання соціальної допомоги та соціальних послуг відповідним бенефіціарам – вразливим верствам та іншим групам – дає можливість не лише не допустити, щоб окремі громадяни і члени їхніх родин опинилися за межею бідності, а й однаковою мірою стримувати падіння сукупного попиту [16, с. 21].

Слід наголосити на тому, що структура видатків має відповідати визначеним пріоритетам економічного та соціального розвитку держави, в свою чергу, видатки бюджету повинні визначатися можливостями держави акумулювати доходи. Природа держави базується на забезпеченні економічно ефективного задоволення потреб громадян в суспільних благах на рівні соціальної достатності, а не мінімальної потреби.

Таким чином, основними напрямками соціальної політики в Україні за допомогою видаткової частини бюджету є:

- надання матеріальної допомоги по безробіттю, фаховій перепідготовці осіб, що втратили роботу;
- розширення застосування адресної допомоги у грошовій та натуральній формах;
- сприяння всебічному державному захисту інтелектуального потенціалу суспільства, його ефективному використанню та примноженню;
- фінансове забезпечення доступу усіх членів суспільства, а особливо малозабезпечених до духовної сфери, освіти, науки і культури;
- підтримка сім'ї, материнства та дитинства.

Фінансова підтримка держави, особливо для малозабезпечених осіб є важливою, проте, на нашу думку, слід приділити особливу увагу підвищенню добробуту за рахунок особистого трудового внеску кожного громадянина, а також за рахунок підприємництва та ділової активності населення.

Висновки. Отже, у фінансуванні видатків бюджету на соціальний захист знаходить свій прояв соціальна спрямованість держави, оскільки частка зазначених видатків у 2008–2012 роках досягала 30%, що характеризує пріоритетність соціальної політики. Існує тісний взаємозв'язок та залежність між соціальною політикою і видатками бюджету соціального спрямування. Соціальна політика визначає основні методи та напрями спрямування фінансових ресурсів, в той час як видатки на соціальний захист є реальним їх вираженням.

Список використаних джерел

1. Василик О.Д. Державні фінанси України : [підручник] / О.Д. Василик, К.В. Павлюк. – К. : НІОС, 2002. – 608 с.
2. Бланкарт Ш. Державні фінанси в умовах демократії: Вступ до фінансової науки / Бланкарт Ш. ; [пер. з нім. С.І. Терещенко та О.О. Терещенка ; передмова та наук. редагування В.М. Федосова]. – К. : Либідь, 2000. – 654 с.
3. Мельник А.Ф. Публічний сектор і державна політика в демократичному суспільстві : [монографія] / А.Ф. Мельник, О.В. Длугопольський. – Тернопіль : Економічна думка, 2008. – 240 с.
4. Аверин А.Н. Государственная система социальной защиты населения : [учеб. пособие] / А.Н. Аверин. – М. : Изд-во РАГС, 2007. – 124 с.
5. Конституція України № 254к/96-ВР від 28.06.1996 // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 30. – Ст. 46.

6. Загальна декларація прав людини. – К. : Укр. Правнича Фундація. Вид-во "Право", 1995. – 12 с.
 7. Карлін М.І. Бюджетна система України : [навч. посіб.] / Карлін М.І. – К. : Знання, 2008. – 428 с.
 8. Семигіна Т.В. Словник із соціальної політики / Т.В. Семигіна. – К. : ВД «Києво-Могилянська академія», 2005. – 253 с.
 9. Державні фінанси : [навч. посібник / за заг. ред. Базилевич В.Д.]. – К. : Атіка, 2002. – 368 с.
 10. Чугунов І.Я. Бюджетний механізм регулювання економічного розвитку / Чугунов І.Я. – К. : НІОС, 2003. – С. 14–15.
 11. Бюджетний менеджмент : підручник / [В.М. Федосов, В.М. Опарін, Л.Д. Сафонова та ін.] ; за заг. ред. В. М. Федосова. – К. : КНЕУ, 2004. – 864 с.
 12. Павлюк К.В. Бюджет і бюджетний процес в умовах транзитивної економіки України : [монографія] / Павлюк К.В. – К. : НДФІ, 2006. – 584 с.
 13. Розвиток бюджетного процесу в умовах економічних перетворень : [моногр. / за ред. С.І. Юрія, В.Г. Дем'янишина]. – К. : Кондор-Видавництво, 2012. – 376 с.
 14. Фінансова реструктуризація в Україні: проблеми і напрями / [за наук. ред. В. Федосова]. – К. : КНЕУ, 2002. – С. 28–29.
 15. Виконання Державного бюджету України 2008–2012 рр. // Офіційний сайт Державної казначейської служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.treasury.gov.ua>
 16. Павлюк К.В. Модернізація системи соціального захисту в контексті накопичення соціального капіталу в Україні / К.В. Павлюк, О.В. Степанова // Фінанси України. – 2012. – № 6. – С. 15–29.
-